

DEMOKRATIJA IR TEISĖ TAPATUMO POŽIŪRIU

Alfonsas Vaišvila *

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4697
Elektroninis paštas tfk@mruni.lt

Pateikta 2007 m. lapkričio 8 d. parengta spausdinti 2007 m. lapkričio 23 d.

*Demokratija – tartum sielis:
niekada neskęsta, bet kojoms, po galais, amžinai šlapios.*

White, 1944

Santrauka. Vakaruose ir Lietuvoje aiškėjantys demokratijos kriziniai, arba kitaip vadinami tapatybės praradimo, reiškiniai kelia klausimą, kaip šie procesai siejasi su teise. Jei daugelis autorių (Patrick J Buchanan, M. Castells, John Naisbitt ir kt.) mano, kad Vakarų demokratijos krizė yra iš tikrųjų vykstantis procesas, tai jis kartu turėtų reikšti ir teisės krizę, nes demokratija ir teisė – vienas procesas. Vakarų teisės tradicijos krizę JAV teisininkas H. Bermanas įrodinėja teisės neapibrėžtumu, fragmentiškumu, subjektyvumu, „visuotinė panieka įstatymui“, teismų sprendimų nenuspėjamumu, orientacija į momentinę, dažnai korporacinę, naudą. Tai sietina su faktu, kad Vakaruose ir Lietuvoje persiorientuojant nuo bendrojo gėrio prie korporacinio, atitinkamai vyksta kontrabandinis grįžimas ir prie tą tendenciją ideologiškai sankcionuojančio teisinio pozityvizmo, tik ne prie tradicinio, o prie moderniškesnės jo formos – „teisinio realizmo“, kuris teisės šaltinį iš įstatymų leidėjo valios linkęs perkelti į teisėjų valią ir taip patobulinti valdžių padalijimo koncepciją praplečiant teismų kompetenciją. Stambiojo verslo korporacijos kartais labiau suinteresuotos „paveikti“ teismus, negu įstatymų leidėjus, nes teismai yra arčiau kasdienių reikalų įvairovės, o jų sprendimai galutiniai ir neskundžiami. Todėl „teismų teisėkūra“ ima konkuruoti su įstatymų leidėjo teisėkūra ar net ją savo įsakmumu gožti. Neturint aiškiai formuluojamos ir visuotinai pripažįstamos turiningosios teisės sampratos teisinėje praktikoje kyla idėjinė sumaištis, kuri kėsina į visuomenės teisinę sąmonę ir į jos objektą: tampa neaišku, ką reikia žinoti, kad šiomis sąlygomis diplomuotas teisininkas galėtų prognozuoti teismų sprendimus ir laikyti save kvalifikuotu specialistu.

Pagrindinės sąvokos: demokratijos raida, demokratijos tapatumo krizė, teisės krizė, teisinis nihilizmas, Konstitucinio Teismo kompetencijos ribos, išplėstinis įstatymų teksto aiškinimas, teisinė sąmonė ir jos objekto turinys.

Demokratijos raida reikalauja plėtoti sociologiją kaip savo tapatybės nuolatinio tikslinimo instrumentą.

Demokratijos realios būsenos, išsiplėtojimo laipsnio nustatymas, jos plėtros pagrindinių tendencijų ir perspektyvų užčiuopimas konkrečioje šalyje visada yra politikos ir teisės sociologijos reikalas. Sociologija – metodus nuolatinio pasitikrinimo, kuo tapo idealios tikrovės projekto įgyvendinimas istoriškai konkrečioje socialinėje erdvėje. Pasitikrinimas, ar demokratijai įgyvendinti sukurtos institucijos, teisės aktai iš tiesų veikia pa-

gal demokratijai keliamus tikslus ir koku mastu šios priemonės tuos tikslus pasiekia?

Taip daroma todėl, kad būtų laiku reaguojama į kylančias problemas, kad pats procesas neištrūktų iš suinteresuotos kontrolės, būtų kvalifikuotai valdomas, atsižvelgiant į istoriškai besikeičiančius žmogaus teisių apsaugos ir įgyvendinimo poreikius. Apie demokratijos buvimą ar nebuvimą, jos išsiplėtojimo laipsnį konkrečioje šalyje spęsti tik tos šalies žmonės, tiesiogiai patiriantys valstybinės ir apskritai socialinės veiklos padarinius ir juos vertinantys savo teisių įgyvendinimo požiūriu. Nors šios nuomonės gali būti vertinamos kritiškai, vis dėlto jas neigti, vadinti „nekompetentingo-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros profesorius.

mis“, „populistinėmis“ – tai kėsintis į patį demokratijos pažinimo kriterijų, kvestionuoti tą socialinę, psichologinę bazę, iš kurios demokratija atsiranda, kurios naudai veikia ir kurios atžvilgiu ji gali būti suprantama kaip prasmingas reiškinys. Jei atsiranda kitas, už žmonių socialinę savijautą svarbesnis kriterijus demokratijos išsiplėtojimo laipsniui pamatuoti, tai tokią politinę sistemą galima vadinti bet kaip, tik ne demokratine.

Tai padeda suprasti, kodėl Vakaruose tiek daug dėmesio skiriama teisės ir apskritai šiuolaikinės valstybės ir visuomenės raidos sociologijai. Totalitariniai režimai neplėtojo sociologijos, nes jie kalbėjo ne apie realią, o apie formalią arba virtualią demokratiją: demokratiją tapatino su formaliais kriterijais – visuotiniais rinkimais, parlamento, konstitucijos, teismų buvimu ir kitais formaliais dalykais, bet vengė kalbėti, kiek egzistuojant tokioms institucijoms pilietis iš tikrųjų gali jaustis saugus nuo valdžios ir kitų subjektų savivalės, kiek jis gali įgyvendinti savo pagrindines teises remdamasis šiomis valstybės institucijomis.

Jei demokratija sutaptų su savo institucijomis, tai nebūtų demokratijos problemos. Lietuva šiandien iš esmės yra sukūrusi visus demokratiniam valdymui reikalingus institutus. Kai kas juos ir yra linkęs tapatinti su pačia demokratija. Tai lengviausias, bet kartu ir nerezultatyviausias užsiėmimas. Demokratinis institutas, kaip rodo praktika, gali sukurti ir karinės jėgos persvara besinaudojanti JAV administracija Irake. Bet ar ši jėga galės ten sukurti savarankiškai funkcionuoti pajėgiančią demokratinę santvarką? Demokratija – tai daugiau negu konstitucija, negu reguliariai vykstant laisviems rinkimams besikeičianti valstybinė valdžia, negu nepriklausomų teismų sistema ir kitos demokratijai būtinos institucijos. Be šių institucijų, suprantama, nėra demokratijos, bet demokratija nėra ir formali tų institucijų sistema. Priešingu atveju būtų nesuprantama, kodėl sukūrus demokratinis institutus dauguma Lietuvos žmonių nebelaiko Lietuvos demokratine valstybe. 2005 m. tik 7 proc. apklaustų Lietuvos gyventojų manė, kad „Lietuva valdoma demokratiškai“ [1, p. 256]. Kodėl reikėtų įžvelgti korupcijoje „grėsmę demokratijai“, jei korupcija formaliai neatšaukia ir nepanaikina jokio demokratijai reikalingo valstybės instituto ar demokratiškai priimto įstatymo?

Žmogaus teisės – demokratijos tapatumo kriterijus. Tikrasis visų politinių režimų, taip pat ir demokratijos išsiplėtojimo, pakankamumo kriterijus – žmogaus teisės, jų apsaugos ir įgyvendinimo laipsnis. Tai, kad demokratija iš principo tinkamesnė valstybės valdymo forma už totalitarinį režimą, dar nereiškia, kad demokratija visais atvejais patikimiau garantuoja žmogaus teises negu totalitarinis režimas. Kai kurias žmogaus teises, pirmiausia teises į gyvybę, sveikatą, kartais gali daug patikimiau garantuoti totalitarinis režimas negu demokratija, nes totalitariniai režimai ryžtingiau vykdo teisės pažeidimų prevenciją (vykdo totalinį savo piliečių, taip pat ir kriminalinių nusikaltėlių, sekimą), nusikaltimams užkardyti ir išaiškinti taiko veiksmingesnes priemones (teisėtas nusikaltimų išaiškinimo priemones taiko kartu su neteisėtomis). To pavyzdys gali būti kad ir padėtis

šiuolaikiniame Irake. Amerikiečiams karine jėga nuvertus „diktatorių“ ir „demokratiškai“ išrinkus valdžią, gyventi Irake pasidarė dešimtimis kartų pavojingiau negu buvusio totalitarinio režimo sąlygomis; demokratinėje Lietuvoje, panaikinus totalitarinį sovietų režimą, žmonių nesaugumas nuo kriminalinės agresijos išaugo kelis kartus, o išaiškinamų nusikaltimų vidutiniškai sumažėjo 40–42 procentais.

Demokratija, šalindama totalitarinių režimų žmogaus teisėms kėlusias grėsmes, kuria naujas. Jos pirmiausia siejasi su plačiai suprantama asmens laisve, valstybės bejėgiškumu kontroliuoti padėtį, rinkos fundamentalizmu, bedarbyste, narkomanija, valdininkų korupcija ir kitais reiškiniais. Apibendrintai galima sakyti, kad pagrindiniu naujų, demokratijos suponuojamų grėsmių žmogaus teisėms šaltiniu dabar galima laikyti ir pačias žmogaus teises, ypač individualistiškai suvokiamas, nes pagrindiniu tų teisių pažeidėju dabar tampa ne valstybė, o tas pats išlaisvintas individas, besinaudojantis tomis pačiomis žmogaus teisėmis. Būtent šis vidinis žmogaus teisių prieštaravimas sudaro šių grėsmių ypatingumą ir principinį neįveikiamumą: neįmanoma veiksmingai kovoti su žmogaus teisių pažeidėjais nesikėsinant į tas pačias žmogaus teises. Tai naujai įrodinėja pastarųjų metų JAV ir kitų Vakarų šalių kovos su terorizmu praktika, tam tikru mastu virstanti kova ir su žmogaus teisėmis.

Demokratijos problemą inspiruoja ir faktas, kad žmogaus teisių samprata nemažu laipsniu yra pažeista individualizmo ideologijos, t. y. praradusi aiškų ryšį su pareiga ir dėl to susipainiojusi tarp teisės ir privilegijos, tarp pareigos ir prievolės. Pareigos čia neretai traktuojamos ne kaip būtina žmogaus teisių riba, ne kaip asmens socializavimo priemonė, o kaip asmenį žlugdanti prievarta, kaip jo laisvės neigimas. Štai vienas iš Frankfurto socialinės mokyklos atstovų Č. Raichas, kurį būtų galima priskirti prie šios krypties radikalų, visas asmeniui numatomas pareigas, net ir mokyklines, linkęs aiškinti kaip prievartą asmeniui: „Egzaminas ir testas yra prievartos formos. Gimnastikos įrankiai yra prievartos forma vaikui, besikuklinančiam dėl savo kūno. Privalomas pamokų lankymas, privalomos papildomos užduotys – vis tai naujos prievartavimo formos“ [2, p. 117]. „Vokietijoje mes šiandien teises iškeliamo aukščiau už pareigas, – rašo vokiečių teisininkas H. Schmidtas, apibendrinamas žmogaus teisių sampratos būklę Vokietijoje – Kiekvienas individas atsakomybės mokomas itin retai, todėl pareigos menkai tesuvokiamos. Švietimo sistema (...) pernelyg vienpusiškai orientuota į pagrindines teises, o apie pagrindines pareigas beveik neužsimenama“ [3, p. 78]. Pareigos tapatinimas su gryna prievarta arba jos atskyrimas nuo teisės iškvepia ne tik socialinę, humanistinę pareigos prasmę, bet ir pačią laisvę, nes laisvė, atsidūrusi šalia pareigos, atsiduria ir šalia visuomenės; tai daro ją mistišką, nepažiną, o socialiniu požiūriu destruktivią.

Žmogaus teisių sampratos neapibrėžtumas – ne tik teorinė problema; jis neišvengiamai turi virsti ir demokratinė institutų kompetencijos neapibrėžtumu. Ir tai suprantama: jei nežinome, kaip suprasti žmogaus teises, į

kurias atsižvelgdama demokratija nuolat „tikrina“ savo tapatybę, tai iš kur galime žinoti, kokios demokratijos mums reikia, kuria linkme ją plėtoti ir kaip atskirti autentiškąją demokratiją nuo už jos institutų besislapstančių jos antipodų?

VAKARŲ DEMOKRATIJOS TAPATUMO BŪSENA

Kita vertus, atpažinti Lietuvos politinės sistemos demokratiškumo išsiplėtojimo laipsnį neįmanoma neatsižvelgiant į tą bendrąją demokratijos būseną, kuri šiandien būdinga JAV ir Vakarų Europos demokratijoms, į kurias orientuojasi Lietuvos politinės sistemos kūryba ir savo pažangą šioje srityje siekia matuoti priartėjimo prie Vakarų „liberaliosios demokratijos“ mastu. Bet žinodami, kad einame į Vakarus, ar žinome, kur eina Vakarai? Kiek pati Vakarų politinė sistema, kaip nūdienos Lietuvos politinės traukos jėga, išlieka tapatinga pati sau? Gal Lietuva veržiasi į tas pozicijas, kurias jos draugai jau apleido arba bent ruošiasi apleisti?

Šis klausimas nėra retorinis. Tose šalyse, kurios jau ne vieną dešimtmetį, o kai kurie autoriai mano – ir ne vieną šimtmetį gyvena liberaliosios demokratijos sąlygomis, pastaruoju metu vis garsiau kalbama apie demokratijos, teisinės valstybės „krizę“ arba ta būseną kartais įvardijama atsargesniais ir mažiau aliarmojuojančiais „erozijos“ ar „politinio pasitikėjimo praradimo“ terminais. Pavyzdžiui, Amerikoje visuomenės požiūris į demokratiškai išrinktą valdžią per pastaruosius tris dešimtmečius, amerikiečių sociologo F. Zakarijos nuomone, pasikeitęs diametraliai priešingai – iš pozityvaus į negatyvųjį, nors tuo metu Jungtinėse Amerikos Valstijose vykęs nepaprastai spartus ekonomikos augimas ir socialinis stabilumas. Esą „su Amerikos demokratija atsitiko kažkas rimto“ [4, p. 174]. Kitas amerikiečių sociologas Č. Kapchenas teigia, kad „pastaraisiais dešimtmečiais Amerikos demokratija pradėjo rodyti aiškius tempo praradimo požymius, pastebimas tam tikras demokratijos „nuovargis“, 10–15 procentų sumažėjo JAV piliečių domėjimasis šalies politiniu gyvenimu, išnyko trečdalis pilietinių infrastruktūrų, ką tik vyravę visuomenėje politiniai socialiniai institutai pergyvena savo nuopuolį [5, p. 550–551]. Kai kurie autoriai net ima abejoti pačios demokratijos buvimo Amerikoje faktu. Italas europarlamentaras D. Kėza teigia, kad JAV pastangos kurti „demokratinį Iraką“ yra JAV bandymas eksportuoti į Iraką „prekę“, kurios pati Amerika neturi [6, p. 150]. Yra autorių, kurie šiuolaikinę Vakarų visuomenę linkę vadinti net „postdemokratine“ [9, p. 306].

Ispanų sociologas M. Castellsas, remdamasis Amerikoje ir Vakarų Europoje atliktų daugelio sociologinių tyrimų duomenimis, irgi teigia, kad „(...) demokratiją – tokia, kokia ją įsivaizdavome praėjusį šimtmetį – ištiko krizė“ [7, p. 981]. Kartu jis nurodo daugelį kitų Vakaruose žinomų sociologų: Minčą (1993), Petersoną (1993), Katznelsoną (1996), Ginsburgą (1994), Weisbergą (1996), Calderoną (2003), Inglehartą (2003), kurie daro tą pačią išvadą. Jie mano, kad „*Politinė de-*

mokratija – tokia, kokia ji figūravo liberalų XVIII a. revoliucijų vizijose ir kokia forma ji pasklido po pasaulį XX amžiuje – dabar tapo tuščiu kevalu... demokratija išaugo iš tų savo „formų“, kaip antai slapto visuotinio balsavimo ar piliečių laisvių. Naujomis institucinės, kultūrinės bei technologinės demokratijos veikimo sąlygomis esama partinė sistema bei dabartinis konkurencinės politikos režimas paseno ir todėl nebetinka būti politinio atstovavimo tinklaveikos visuomenės mechanizmu. Nors dauguma žmonių neįžvelgia jokių alternatyvos demokratijai kaip valdymo formai, tačiau vis daugiau piliečių pradeda manyti, kad demokratija nepadedą jiems susidrototi su kasdieninio gyvenimo sunkumais (...) Žmonės tai žino, jaučia, tačiau jų kolektyvinėje atmintyje taip pat gajus prisiminimas, kad labai svarbu neleisti tiromams užimti mažėjančios demokratinės politikos erdvės“ [7, p. 981].

Tą pačią tendenciją tik jau Lietuvos sąlygomis 2005 m. buvo priverstas pripažinti (nors ir nedrąsiai) ir Lietuvos Prezidentas V. Adamkus savo metiniame pranešime: „*dauguma Lietuvos žmonių nesieja demokratijos su gyvenimo gerove*“. Šiuo požiūriu itin reikšminga yra grupės Lietuvos autorių parengta monografija „*Neatrasa galia*“, kurioje remiantis Lietuvoje atliktų plačių sociologinių tyrimų analize padaryta keletas svarbių išvadų. Pirmiausia teigiama, kad „*nusivylimas keliolika metų trunkančiu demokratijos eksperimentu Lietuvoje peraugo į nusivylimą pačia demokratija ir skatina žmones pritari alternatyvioms valdymo formoms... (...) „stipraus lyderio“ idėją palaiko beveik pusė Lietuvos gyventojų*“ [1, p. 258, 260]. Konstatuodamos, kad daugelis Lietuvos žmonių pritaria abstrakčiam demokratijos idealui, kartu pažymi, kad šis pritarimas „(...) *nebūtinai reiškia paramą dabartinei valdymo sistemai, kadangi beveik pusė Lietuvos piliečių įsitikinę, kad Lietuvoje demokratijos nėra*“ [1, p. 260]. Svarbi tyrėjų išvada ir apie tai, kaip dauguma Lietuvos žmonių supranta pačią demokratiją: ją „*stieja ne su rinkimais ir partijomis, o su žodžio laisve, atsakinga ir teisinga valdžia, lygybe prieš įstatymus ir žmogaus teisių gerbimu. Kaip tik visų šių savybių, išskyrus pirmąją, jų manymu, ir trūksta dabartinei Lietuvos politinei sistemai (...)*“. Pagrindine priežastimi, kodėl pusė Lietuvos žmonių netiki gyvenantys demokratinėje valstybėje, autorės laiko „*teisinės valstybės nebuvimą ir žmogaus teisių negerbimą (...)*“ [1, p. 260]. Visuomeninio judėjimo „*Kitas pasirinkimas*“ 2006 m. lapkričio 14 d. išplatintame pareiškime jau visai kategoriškai teigiama, kad „*Lietuvos demokratija išgyvena didelę krizę (...)* Nors oficialiai deklaruojama ištikimybė pamatiniams demokratijos principams ir vertybėms, daugelis šalies politinio gyvenimo ypatumų, pirmiausia (...) verslo ir politikos suaugimas į vieną darinį verčia manyti, kad šalyje nejučia įsitvirtino fasadinė „*valdoma demokratija*“ – vakarietiškos liberaliosios demokratijos imitacija. Lietuvoje susidariusi demokratijos krizė reiškia tai, kad šalies piliečiai faktiškai yra išstumti iš politinio gyvenimo ir neturi jokių galimybių daryti įtaką visų lygių valdžios priimamiems sprendimams (...)“ (Baltijos kelias, 2007). Tą pačią mintį pakartojo Lietuvos Prezidentas V. Adamkus savo 2007 m. balandžio 19 d.

metiniame pranešime: „*pastarieji metai mums visiems skaudžiai patvirtino šią tiesą – bendrų tikslų, socialinės partnerystės, tikėjimo valstybe ir pasitikėjimo bendrapiliečiais stoka, pilietinis ir politinis susvetimėjimas privedė Lietuvą prie valstybės tapatybės krizės*“.

Jei auga nepasitikėjimas demokratijos vertybėmis, jei smunka jų patrauklumas, tai ar tokią vertybinę orientaciją prarandantys asmenys pasiruošę ginti tradicines demokratijos vertybes taip, kaip savo vertybes pasiruošę ginti musulmonai (sprogdintojai mirtininkai)? P. Biukėnas cituoja anglų istoriką Dž. Fraundą, rašiusį: „Jeigu dešimt žmonių kuo nors tiki ir už tai pasiruošę paaugoti savo gyvybę, o kiti dvidešimt už savo vertybes pasiruošę tik balsuoti, tai tie dešimt būtinai rašys įstatymus dvidešimčiai“ [2, p.169].

Krizinių reiškinį Vakarų demokratijoje pripažinimas verčia suklusti naujas Europos valstybes, taip pat ir Lietuvą, tvirtai apsisprendusias šia linkme orientuoti savo valstybinį, visuomeninį gyvenimą. Tai skatina mus savarankiškai permąstyti šį procesą, jo priežastis, aiškinti, ką reiškia šiuolaikinė „demokratijos krizė“? Ar čia kalbama apie demokratijos apskritai krizę, ar tik apie atstovaujamosios demokratijos krizę, kiek ši valdymo sistema išlieka pajėgi palaikyti turėtą žmogaus teisių apsaugos lygmenį globalizacijos ir informacinių technologijų plėtros sąlygomis?

Šiame ribotos apimties straipsnyje nėra glimybės plačiau aptarti keliamus klausimus. Čia bandysime išvelgti tik kai kurias sąsajas tarp aiškejančios demokratijos krizės ir šiuolaikinės teisės būsenos, jei demokratija ir teisė iš tiesų - vientisas procesas?

AR DEMOKRATIJOS KRIZĖ TURI BŪTI LYDIMA IR TEISĖS KRIZĖS?

Pripažinti demokratijos krizę – tai pirmiausia pripažinti, kad demokratinės institucijos tampa nebeadekvačios demokratijai keliamiems tikslams: jos veikia ne visos visuomenės interesais arba veikia taip, kad nepajėgia garantuoti realios žmogaus teisių apsaugos. Demokratijos ir teisės sąryšio būtinybė pasireiškia tuo, kad demokratijos tikslai įtvirtinti ne kur nors kitur, o teisės aktuose, pirmiausia Konstitucijoje: „Valstybės įstaigos tarnauja žmonėms“ (5 str.). Be to, pačios valstybės įstaigos kuriamos remiantis įstatymais, tos įstaigos veikia ir jų kompetencija nustatoma irgi pagal įstatymus. Teisė ir demokratija santykiauja kaip forma su savo turiniu. Vadinasi, kad įstatymuose įtvirtinti demokratijos tikslai būtų iškreipiami arba jie pasidarytų nebesiekiami, valstybės institucijos ir dauguma piliečių turi vienokiu ar kitokiu mastu veikti ne pagal teisės jiems nustatomą paskirtį ir kompetenciją. Kitaip sakant, kad įvyktų demokratijos krizė, pirma turi įvykti teisės krizė – pirmiausia turime susidurti su vienokio ar kitokio masto teisiniu nihilizmu, kad atsirastų praktinis demokratijos nihilizmas. Teisės krizę lengviau užčiuopti negu demokratijos, nes demokratija priklauso vadinamajam „abstrakčiam objektui“. Neatsitiktinai minėtos knygos „Neatrasta galia“ autorės kaip vieną iš pagrindinių demokratijos krizės Lietuvoje priežasčių, kaip minėta, nu-

rodo nepakankamą teisinės valstybės, t. y. teisės viešpatavimo įgyvendinimo, lygį. Jei sutiksime su tokia išvada, tai turėsime pripažinti, kad svarbiausias valstybinio socialinio gyvenimo sritis valdo ne tik teisė, bet ir šalia jos esantys veiksniai. Todėl demokratijos krizė gali būti įrodyta tik tiek, kiek gali būti įrodyta teisės krizė.

H. Bermanas apie Vakarų teisės tradicijos krizę. *Jei demokratijos krizės pagrindinis įrodymas turi būti išvedamas iš teisės krizės, tai tokio įrodymo paieškos padeda naujai atrasti ir naujai suvokti JAV teisininko H. Bermano pateiktą Vakarų teisės tradicijos įvertinimą. Šis teisės filosofas teigia, kad Vakarai atsidūrė „pavyzdžio neturinčios teisinių vertybių ir teisinės minties krizės centre, kai abejojama visa mūsų teisės tradicija. Nauja šiandien tai, kad iškyla pavojus teisės tradicijai kaip visumai, o ne tik atskiriems jos elementams ar aspektams... Teisė tampa vis fragmentiškesnė, vis subjektiškesnė; ji vis labiau orientuojama ne į moralę, o į naudą, vis labiau nukreipta į konkrečius padarinius, o ne į nuoseklumą ar tęstinumą (...) Beveik visoms Vakarų tautoms šiuo metu yra iškilusi teisinio cinizmo grėsmė, kurios galimas padarinys – visų gyventojų klasių panieka įstatymui“ [8, p. 56, 64].¹*

O „panieka įstatymui“ – ar tai ne kitais žodžiais įvardyta panieka demokratijai, žmogaus teisėms, kiek jos įtvirtintos tuo pačiu įstatymu.

Nors H. Bermanas ir nebando tiesiogiai susieti Vakarų teisės tradicijos krizės su demokratijos krize į vientisą procesą (taip susilpnina savo išvadų socialinę reikšmę), bet tai už jį „atlieka“ pati teisės ir demokratijos neatskiriamumo logika. Tiesa, pats H. Bermanas mano, kad Vakarų teisės tradicijos krizę galima tik intuityviai suvokti, bet negalima jos įrodyti racionaliais argumentais. Bet šioje „racionalių argumentų“ paieškoje H. Bermanui į pagalbą, manau, gali ateiti, kad ir pastarųjų metų ir dienų Jungtinių Amerikos Valstijų ir su jomis pasukusių kai kurių Europos valstybių užsienio politika, iš kurios galima spręsti apie praktinį požiūrį į demokratines vertybes. Užsienio politika visada yra „vidaus politikos tęsinys“, todėl nepagarba tarptautinei teisei yra tam tikras įrodymas, kad pagarbos teisei „pertekliaus“ nėra ir tų šalių nacionalinėje teisėje. Kovą su tariamu ar realiu terorizmu jos siekia pateisinti nepagarba tarptautinei teisei, nacionalinių valstybių (kariniu požiūriu silpnesnių) suverenitetui, visuotinai pripažintam visų teisės subjektų lygiateisiškumui².

Ignoruojant žmogaus teisių universalumą ir visų teisės subjektų lygiateisiškumą siekiama suverenias valstybes skirstyti į „teisingas“ ir „problemiškas“, kvestionuoti „problemiškų valstybių“ teisę būti tarptautinės teisės subjektu, bombarduojant žudyti niekuo nekaltus „problemiškų“ valstybių gyventojus, politinės padėties

¹ Panašiai padėtį linkęs vertinti ir šveicarų teisininkas H. Huberas savo veikale „Teisės nuopuolis ir teisinės valstybės krizė“. Hans Huber. Niedergang des Rechts und Krise des Rechtsstaates. In: H. Huber. Rechtstheorie, Verfassungsrecht, Völkerrecht. Verlag Stämpfli et Cie AG, Bern, 1971. S. 27-56.

² Ne veltui ironizuojama: JAV ir jų sąjungininkai užpuolė Iraką dėl to, kad Irako prezidentas Sadamas Huseinas „turėjo masinio naikinimo ginklą“, o pakorė S. Huseiną, kad jis tokių ginklų neturėjo (Petrosian).

Irake destabilizavimu iš naujo sukelti nesibaigiančias religinių grupuočių tarpusavio žudynes, manant, kad amerikiečių ir kai kurių europiečių teisės į gyvybę, sveikatą, nuosavybę yra svarbesnės negu tokios pat irakiečių teisės. Branduolinį ginklą leidžiama susikurti Izraeliui, leidžiama jį kurti Indijai, Pakistanui, jau nekalbant apie pačias JAV ir Vakarų šalis, bet neleidžiama jo susikurti kitoms šalims, kad joms galėtų diktuoti jėgos persvarą turinčiosios. Masinio ginklo neplatavimo sutartį, apimančią tik tokio ginklo gamybos produktų, medžiagų ir technologijų perdavinėjimą, norima išplėsti taip, kad ji galėtų neigti pačių tautų teisę kurtis jų saugumą užtikrinančias priemones, kai tokius apribojimus siekia nustatyti šalys, jau turinčios tokias pat saugumo priemones ir taip pažeidusios jėgų pusiausvyrą savo naudai ir įgijusios „teisę mokytį“ kitus. Vienos šalys, toliau ginkluodamosi ir tobulindamos ginkluotę, reikalauja iš kitų valstybių nusiginklavimo arba nesiginklavimo politikos. Irano argumentą, kad jis sustabdys urano sodrinimą, jei tą patį padarys ir Vakarai, žiniasklaidos komentatoriai 2007 02 20 pavadino „įžūliu reikalavimu“. Jei lygiateisiškumas, kai jo tarptautiniuose santykiuose reikalauja silpnoji pusė, tampa ne teisės principu, o „įžūliumu“, tai reiškia, kad kėsinamasi ne į atskirą tarptautinės teisės straipsnį, o į tarptautinę teisę apskritai. Teisės subjektų nelygiateisiškumas, kuris ką tik buvo smerkiamas demokratinės teisės vardu ir požiūriu, tarsi vėl virsta „naujosios teisės“ ir naujojo „padorumo“ principu. Kokia teise remiantis vienos valstybės gali uždrausti kitoms valstybėms plėtoti savo nacionalinį mokslą ir techniką? Matyt, tik stipriojo teise. Bandytas monopolizuoti mokslo ir technikos pažangą – irgi naujas šių dienų reiškinys, liudijantis apie pretenzijas į hegemoniją ir sunkius ateities konfliktus.

Lietuva, paskui amerikiečius pasiuntusi savo karius į Iraką „sunaikinti S. Huseino masinio naikinimo ginklo“, irgi dalyvauja šioje tarptautinės teisės ignoravimo akcijoje, solidarizuojasi su socialine tvarka, kuriama ne teisės, o jėgos. Šiuo veiksmu Lietuvos politinis elitas *de facto* paskelbė Irakui karą Lietuvos vardu neatsiklausęs tautos ir nepaisydamas Konstitucijos 84 straipsnio 16 punkto, suteikiančio Prezidentui teisę priimti „sprendimus dėl gynybos“ tik „ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenitetui ar teritorijos vientisumui“ atvejais. Konstitucija draudžia Lietuvos ginkluotosioms pajėgoms dalyvauti agresyviame kare. Šis Konstitucijos nihilizmas negali būti pridengiamas Lietuvos dalyvavimu karinėje NATO organizacijoje, nes Irake kariauja ne NATO, o tik kai kurios NATO organizacijai priklausančios valstybės, be to, be Saugumo Tarybos pritarimo. Lietuvių tauta, pati ką tik ištrūkusi iš prievartos ir neteisėtumo gniaužtų ir ištrūkusi būtent teisės, o ne jėgos viršenybės dėka, skuba stoti ne teisės, o jėgos pusėn, tarsi užmiršusi, kad mažosios tautos gali išlikti laisvos ir nepriklausomos tik tol, kol tarptautiniuose santykiuose vyraus ne jėgos, o teisės viršenybė.

Pasaulis atrodo ryžtasi lyg ir iš naujo suabejoti tais civilizuotumo ir teisės laimėjimais, kurių jis buvo pasiekęs po Antrojo pasaulinio karo. Ir galbūt suprantama kodėl: jau užaugo trečia amerikiečių ir europiečių karta,

kuri apie Antrąjį pasaulinį karą ir jo žiaurumus žino tik iš senų ir retai kada atverčiamų knygų (filmai, primenantys to karo žiaurumus, jau seniai išnyko iš televizijų ir kino ekranų). O praradus istorinę atmintį, kodėl nepradėjus visko iš naujo?

Vienokiu ar kitokiu mastu atsisakant lygiateisiškumo kaip vieno svarbiausio teisės principo, teisė iš tiesų turi neišvengiamai tapti fragmentiška ir subjektyvi. Ji turi būti vėl tapatinama su įstatymu, kuriame jėgos persvarą turinčios valios, kuri kiekvienu momentu gali varijuoti pagal grupinės naudos valdomą situaciją. Keliant į pirmą vietą ne teisę, o įstatymą, būtinai turi slopti kalbos apie teisę ir teisingumą, nes teisingumas įstatymui nėra privalomas tokiu pat mastu kaip teisei. Teisinė praktika tada vėl turi grįžti prie pozityvistinės teisės sampratos. Šis grįžimas, manyčiau, ir yra vienas iš pagrindinių Vakarų teisės tradicijos ir demokratijos apskritai krizę liudijančių įrodymų ir kartu primenantis tos krizės permanentiškumą ir neįveikiamumą. Pozityvistinės teisės sampratos sugrįžimą liudija ir pastarieji Vokietijos, Italijos ir Lietuvos teismų priimti sprendimai: iš lietuvių motinų, pagimdžiusių Vokietijoje ir Italijoje vaikus, bet vėliau nutraukusių santuoką su tų šalių piliečiais ir sugrįžusių į Lietuvą, atimami kūdikiai ir atiduodami jų Italijoje ir Vokietijoje likusiems sutuoktiniams, iš esmės traktuojant pilietybę kaip valstybės nuosavybę į vaikus, gimusius Vokietijoje ir Italijoje. Tai gali būti vienas iš liudijimų, į kokią gilią žmoniškumo krizę juda Vakarų teisės tradicija, vėl grįžtanti prie teisinio pozityvizmo.

Demokratijos tikslų neapibrėžtumas – iš žmogaus teisių neapibrėžtumo Pozityvistinės teisės sampratos sugražinimas į teisinę praktiką faktiškai yra kontrabandinis tiek Vakaruose, tiek ir Lietuvoje. „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“ ir „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“ bei Lietuvos Konstitucija (18 str.), įtvirtindamos žmogaus teisių prigimtiškumą, kartu įtvirtina ir nepozityvistinę teisės sampratą. Tai įrodo ir konstitucinių teismų praktika, kai ne kiekvienas įstatymas laikomas adekvačia teisės išraiškos forma. Čia sakoma, kad įstatymas nekuria teisės, kad jis tik išreiškia teisę, ir jei jai priešingas, tai neturi įpareigojančios galios. Teisė yra veiksnys, nubrėžiantis norminių tekstų aiškinimo ribas. Bet jei teisė neišklaidai suvokiama, arba jei jos išvis „nėra“, o yra tik įstatymas, kurio aiškinimo ribas dažnai nubrėžia ir įnoringas „socialinis tikslingumas“, bergždžias reikalas reikalauti, kad teismai, aiškindami konstitucijų ar įstatymų tekstus, vadovautųsi kokiu nors bent visuomenės daugumai vienodai suprantamu ir reikšmingu kriterijumi.

Ši „teisės praradimo“ tendencija ima ryškėti ir Lietuvos teisinėje sistemoje, kai vengiama aiškiai pasakyti, kokia teisės samprata remiasi mūsų įstatymų leidėjas ir teismai ir ar iš viso tai sistemai reikalinga teisės samprata. Žmogaus teisės skelbiamos tai absoliučiomis, tai santykinėmis, tai universaliomis, tai lokaliomis, nei vienu, nei kitu atveju nepateikiant šio skirtumo teisinių argumentų. Žmogaus teisėms siekiama suteikti tokią prasmę, kokios reikalauja besikeičianti ir skelbėjui naudinga situacija. Kai reikia bombarduoti Irako miestus, tai irakie-

čių žmogaus teisės – santykinės ir lokaliai, kai reikia ginti amerikiečių teises – jos absoliučios ir universalios. Jėgos persvarą turinčio žmogaus teisės tada būtinai turi tapti didesne vertybe negu tokios jėgos neturinčio ar mažiau turinčio. Dvigubų standartų politikos sąlygomis žmogaus teisės nustoja būti universaliomis vertybėmis, kurios vienodai saistytų visus tuos, kurie tas vertybes bent žodžiu išpažįsta. Jei krizė ištinka žmogaus teisių universalumą, tai kaip išvengti demokratijos apskritai krizės? Kiek turi perspektyvos plėsti savo geografiją pasaulyje „Vakarų liberalioji demokratija“, kvestionuojanti žmogaus teisių universalumą? Ar labai patraukti atrodė lietuviams krikščionybė, nešama plėšikaujančio kryžiuočių ordino? Kaip siekti šiuolaikinėje globalioje erdvėje santarvės ir bendradarbiavimo, jei žmogaus teisės vertybiškai diferencijuojamos ir pagal tų teisių subjekto tautinę ar valstybinę priklausomybę?

NORMINIO TEKSTO AIŠKINIMAS – JUDĖJIMAS NUO VIENO KRAŠTUTINUMO PRIE KITO

Neturint aiškios laikmetį atitinkančios teisės sampratos kyla problemų, susijusių su pernelyg pasyviu arba pernelyg aktyviu galiojančių įstatymų aiškinimu ir taikymu.

1. „Įstatymo raidės“ absoliutinimo tendencija. Dėl vyravusio klasikinio teisinio pozityvizmo, tapatinusio teisę su įstatymu, teismai buvo konceptualiai veikiami absoliutinti rašytinį įstatymų tekstą (nes už norminio teksto juk nieko „nėra“). Tai darė teisinę sistemą nemobilią, nepajėgią operatyviai pritaikyti teisinį reguliavimą prie sparčios socialinio gyvenimo dinamikos ir besikeičiančių žmogaus teisių apsaugos poreikių. Atitinkamai ir teisės sampratos poreikis teismuose buvo minimalus, minimalus čia turėjo būti ir poreikis teisės mokslo, tokią teisės sampratą formuluojančio ir ją grindžiančio. Negalima sakyti, kad ši tendencija – praeities reikalas. Klasikinis tokios ištikimybės „įstatymo raidei“ pavyzdys gali būti 2007 06 18 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo priimtas sprendimas, panaikinęs Kelių policijos nutarimus skirti vairuotojams baudas dėl greičio viršijimo, kad greičio matuokliai „Berkut R“, kuriais buvo fiksuotas greičio viršijimas, nebuvo įregistruotas Ryšių reguliavimo tarnyboje (*Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo interneto svetainė, bylos nr. N-575-1679-09*). Čia nekeltas šių greičio matuoklių kokybės klausimas – jų pajėgumas tiksliai fiksuoti greičio laipsnį – teisės pažeidimo faktą; užteko paties formalus fakto – tinkamos registracijos nebuvimo, kad Kelių policijos sprendimus, priimtus remiantis šių greičio matuoklių rodmenimis, būtų galima pripažinti neteisėtais, o teisės pažeidėjus – neįvykdžiusiais jiems inkriminuojamo teisės pažeidimo.

Veikiantys pagal griežto teisėtumo reikalavimus teisėjai, žinoma, teisūs, bet šis teismas turi ir kitą pusę. „Formalus teisėtumas“, išteisinęs šimtus Kelių eismo taisyklių pažeidėjų, parodė, kad „įstatymo raidės“ griežtu laikymusi galima saugoti ne teisinę tvarką, o tik jos formą ir kad tai yra būdas atleisti teismą nuo būtinybės

mąstyti, o patį teisingumo vykdymą priartinti prie gyvenimo situacijų štamposimo pagal įstatymo suformuluotą matricą: jei faktinė situacija neatitinka visų matricoje išvardytų požymių, matrica netaikoma. Tam tikrais atvejais tai galbūt galėtų atlikti ir kompiuteriai.

2. „Įstatymo dvasios“ absoliutinimo tendencija. Padėtis keičiasi, suvokus šios padėties nepakankamumą. Kadangi šiuo metu Lietuvoje ir ne tik Lietuvoje vyksta konceptualinis persiorientavimas nuo klasikinio pozityvizmo prie jo moderniškės formos – „teisinio realizmo“ (JAV teismų įtaka), tai aiškėja tendencija mestis į priešingą kraštutinumą – ieškoti teisės ne tiek rašytiniame įstatymų tekste, kiek šalia jo. Iš čia – būtinybė plėsti teismo aiškinimo kompetenciją.

Šią tendenciją bene aiškiausiai reprezentuoja Konstitucinis Teismas. Jis ištrūkęs iš norminio teksto ribų išėjo į „strateginę erdvę“, kurioje jo aiškinimui jau nėra griežtai nubrėžtų teisinių ribų. Oponuodamas anai tendencijai jis dažnai ragina save ir kitus „pažodžiui neskaityti Konstitucijos“ ir linkęs išplėstai aiškinti net ir imperatyviai suformuluotą norminį tekstą, vienaip ar kitaip konfliktuoti su konstituciniu valdžių padalijimo principu. 1998 m., sprendęs mirties bausmės atitikties Konstitucijai klausimą ir pripažinęs šią bausmę esant priešingą Konstitucijai, jis nurodė, kad Konstitucijos nuostata „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“ reikia suprasti kaip teisę, kuri nesuponuoja jos turėtojų būtinos pareigos gerbti kito asmens teisę į gyvybę ir kad šios pareigos nevykdymas gali būti baudžiamas tik kėsintis į mažesnę žudiko vertybę. Taip aktualizavo klausimą, kokia teise vadovaujantis lygūs gali būti traktuojami nelygiai? Davęs pagrindo kilti šiam klausimui, Konstitucinis Teismas nedavė į jį atsakymo, nes tokio atsakymo teisės kompetencijoje tiesiog nėra. Jei konstitucinis visų teisės subjektų lygiateisiškumo principas neleidžia vieno asmens teisę branginti labiau negu kito, tai norintys panaikinti mirties bausmę tokių argumentų gali ieškoti tik šalia teisės, šiuo atveju – gailėstingumo srityje. O gailėstingumo problemos sprendimas priklauso išimtinai parlamento ir tautos kompetencijai, t. y. tiems dviem subjektams, kurie turi teisę ir gailėstingauti. Tai žinant nesunku paaiškinti, kodėl mirties bausmės panaikinimo klausimą Europoje, išskyrus Vengriją ir Lietuvą, sprendė ne konstituciniai teismai, o parlamentai. Tik laisvai elgiantis su konstituciniu valdžių padalijimo principu galima patikėti mirties bausmės naikinimą teismams arba konstituciniams teismams.

2006 m. birželio 6 d. nutarimu Konstitucinis Teismas save priskyrė teismų sistemai ir taip išplėtė savo kompetenciją vykdyti ne tik jam Konstitucijos pavestą „konstitucinį teisėtumą“, bet – ir „konstitucinį teisingumą“. Teisingumo vykdymo funkcija pagal Konstituciją priklauso išimtinai teismams, išvardytiems tos pačios Konstitucijos 111 straipsnio 1 ir 2 dalyse, bet tarp jų Konstitucinio Teismo nėra. Taip Konstitucinis Teismas savo nuožiūra perredagavo Konstitucijos struktūrą, panaikindamas jos VIII skirsnio savarankiškumą ir įtraukdamas tą skirsnį į devintąjį Konstitucijos skirsnį, kitaip sakant, atliko parlamentui ar tautai priklausantį darbą [11].

2007 m. vasario 9 d. nutarimu Konstitucinis Teismas išplėtė savo kompetenciją dar viena teise – priskyre sau teisę pratęsti įstatymo, oficialiai pripažinto Konstitucijai prieštaraujančiu, galiojimą [10], nors nei Konstitucija, nei Konstitucinio Teismo įstatymas tokios teisės jam ne tik nesuteikia, bet ir imperatyviai draudžia: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai“ (Konstitucijos, 7 str. 1 d.). Ši konstitucinį draudimą galiojimo požiūriu sukonkretina Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 str. 1 dalis: „Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Konstitucinio Teismo įstatymas, 1993 02 03, Nr. I-67).

Konstitucinis valdžių padalijimo principas reikalauja, kad imperatyviai suformuluotam Konstitucijos ir kitų teisės normų tekstui būtų teikiama viršenybė prieš aiškinimu kuriamą teisės normą, nes tas principas tik dėl imperatyvios formuluotės ir egzistuoja. Jei vis platesniu mastu nesilaikoma rašytinio norminio teksto, net ir imperatyviai suformuluoto, tai iš ko galima spręsti apie valdžių padalijimo, jų kompetencijų atribojimo principą, kuris niekuo kitu neišreiškiamas, kaip tik rašytiniu tekstu? Būtent rašytinis tekstas nurodo tą kompetencijų ribą, dėl kurios susitarė parlamentinės frakcijos. Paneigti šį tekstą – tai paneigti jame slypinčią konstitucinį susitarimą ir formuoti naują valdžių kompetenciją, nors tai daryti pavesta išimtinai parlamento ir tautos kompetencijai.

Ši tendencija ateina į Lietuvą vienaip ar kitaip sekančiomis Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo pastarųjų dešimtmečių praktika, skatinama sociologinės arba „realistinės“ teisės sampratos, kuria vadovaujantis „teisė yra visa tai, ką daro teisėjas“. Šitoks teisės „atidavimas“ teisėjo nuožiūrai jau virsta tam tikra teisine, socialine problema ir pačiose Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šis klausimas itin paastrėjo, kai JAV Aukščiausiasis Teismas, remdamasis 14-ta Konstitucijos pataisa, ėmė priiminėti sprendimus, griaunančius visuomenėje tradiciškai įsitvirtinusias vertybes (pvz., uždraudė viešose vietose kabinti krikščioniškus simbolius). Tai sukėlė Amerikos krikščioniškosios visuomenės dalies nepasitenkinimą. 1996 m. lapkritį neliberalaus žurnalo „First Things“ konferencijoje, pavadintoje „*Demokratijos pabaiga? Teisminė valdžios uzurpacija*“, buvo kritiškai vertinama pastarųjų metų JAV Aukščiausiojo Teismo skandalingų sprendimų praktika, besiremianti pernelyg toli siekiančiu JAV Konstitucijos tekstų aiškinimu. Aukščiausiasis Teismas buvo pavadintas „kultūrinės revoliucijos taranu“, kuris priimdamas sprendimus, neparmentus įstatymo autoritetu, demonstruoja pilietinį nepaklusnumą. Buvęs JAV apeliacinio teismo teisėjas toje konferencijoje ragino oficialius šalies asmenis įsikišti į įvykius ir sudrausminti Aukščiausiąjį Teismą. Siūlyta neskirti liberalų į Aukščiausiąjį Teismą, kad šie nepadarėtų tos institucijos tradicinių JAV vertybių griovimo instrumentu. Raginta išnagrinti klausimą, ar JAV nepasiekė to demokratijos raidos posūkio, kai susipratę pilie-

čiai jau nepageidauja reikšti paramos valdančiajam režimui“ [2, p. 347]. Kitas amerikiečių autorius Viljamas Kurkas savo knygoje „Teismo diktatas“ teigia, kad „šiandieninės Amerikos visuomenės permainų šaltinis arba kūrėjas jau yra ne tauta, o teismas. Ir tuo remdamasis klausia, ar JAV dar išlieka respublika, jei valstybės laikomos respublikomis tik tol, kol jos pripažįsta žmonių valią ir ją vykdo“ [cituota pagal 2, p. 260].

ŠIŲ KRAŠTUTINUMŲ SOCIALINĖS PASEKMĖS

Abu šie kraštutiniai – tiek „įstatymo raidės“, tiek ir „įstatymo dvasios“ – pavojingi tuo, kad pirmuoju atveju net ir mažiausias bylą tiriančio pareigūno procesinės teisės pažeidimas (o jo vargu ar galima išvengti) gali virsti sunkaus teisės pažeidimo išteisinimu ir legalizavimu, procesinės teisės iškelimu virš materialinės, o kartu su ja – ir formos prieš turinį, antraeilės svarbos dalykų virš pirmaeilės. Tai daro formalizmo svarbos padidėjimą vykdant teisingumą neišvengiamas. Neatsitiktinai advokatai, siekiantys „padėti“ savo klientams išvengti teisinės atsakomybės arba bent ją sumažinti, pirmiausia gilinausi į procedūrinę bylos subtilybes, kad ten radę kokį nors procedūrinį pažeidimą galėtų reikalauti sustabdyti materialinės teisės galiojimą jų klientams. Visa tai mažina teisingumo pasiekimo galimybes ir galiausiai didina nebaudžiamumo ir gyvenimo visuomenėje pavojingumo mastą.

Antruoju atveju naikinami valdžios ir pavaldumo santykiai tarp konstitucinių teisėkūros ir teisės taikymo subjektų. „Pavaldinys“ (teisės taikymo institucijos) įgyja galimybę kontrabandiniu būdu plėsti savo kompetenciją ir ją susilyginti su savo „viršininko“ (konstitucinių teisėkūros subjektų) kompetencija, tose ribose suspenduoti Konstitucijos viršenybės principą. Tai padidina galimybes stambiosioms verslo korporacijoms daryti įtaką svarbiausiems valdžios sprendimams tiesiogiai nekontaktuojant su aukščiausiomis valstybės institucijomis, prie kurių, tuo labiau kolektyvinių, sunkiau prieiti. Aukščiausia valdžia tokiu atveju tarsi nuleidžiama į žemesnį lygį, kad būtų lengviau „prie jos prieiti“ ir korupcinio poveikio priemonėmis.

Be to, pernelyg platus Konstitucijos teksto aiškinimas reiškia, jog tokiu pat mastu pereinama nuo rašytinės Konstitucijos prie nerašytinės, vadinasi, ima galioti ir nepaskelbtos teisės normos, tos normos sukuriamos tiriant konkrečią bylą ir čia pat tai veikai taikomos. Tokia padėtis buvo susidariusi 2004 m. Prezidento apkaltos metu, kai Konstitucinio Teismo aiškinimu sukurta sankcija riboti apkaltos būdu nušalinto nuo pareigų asmens politines teises atsiranda po to, kai asmuo jau atliko jam inkriminuojamą veiklą ir kurią atlikdamas toks asmuo nenumatė ir negalėjo numatyti papildomų savo teisių suvaržymų, nes rašytinė Konstitucija buvo nustačiusi, jog nušalinimas nuo pareigų yra vienintelė apkaltos būdu taikoma sankcija ir nesiejamas su jokiais nušalinto asmens konstitucinių teisių suvaržymais ateityje. Taip atsiveria galimybės kėsintis ne tik į valdžių padalijimo principą, bet ir į piliečių konstitucines teises.

Pernelyg laisvu rašytinio teksto aiškinimu kvestionuojant net ir imperatyviai suformuluotą norminį tekstą, pagrindinė šalies valdžia, taip pat ir pagrindinė teisėkūros kompetencija šalyje, vienokiu ar kitokiu mastu pereina Konstituciniam Teismui. Tai būtų galima vertinti kaip lėtą, bet laipsniškai vykstantį konstitucinį valstybės perversmą, kuris suspenduoja Tautos priimtą rašytinę Konstituciją ir skelbia galiojančia tik tą Konstituciją, kurią aiškinimu kuria Konstitucinis Teismas. Jei valdžių padalijimo principas, kuris laikomas vienu pagrindinių demokratinės teisinės valstybės principu, neįpareigoja ir Konstitucinio Teismo, nėra institucijos, kuri šį principą oficialiai gintų. Šitai formuojasi grėsmė valstybinę valdžią uzurpuoti Konstituciniam Teismui ir mažėja visuomenės galimybės gyventi pagal konstitucinę tvarką.

Ši atsakomybė, išskylanti Konstitucijos ir kitų teisės aktų taikymo subjektams, rodo, kokio teisinės minties subtilumo reikalauja norminio teksto aiškinimas demokratinėje valstybėje: jis vienodai priešingas tiek pernelyg pasyviai, tiek ir pernelyg aktyviai santykiui su norminiu tekstu: kiekvienas „persistengimas“, kurios linkmės jis bebūtų, priverčia teigiamybės virsti savo priešybėmis. Tokia yra kiekybinių kitimų virtimo kokybiniais logika.

Teisės viršenybės aukojimo praktiniam tikslingumui pasekmės. Jei priimant teisinius sprendimus pirmiausia dairomasi ne į teisę, ne į Konstituciją, ne į žmogaus teises, o į kitas vertybes (sakykime, į ekonominių ar politinių tikslingumą), iškyla grėsmė tiek teisei, tiek ir konstitucinei tvarkai, o svarbiausia – tuo keliu einant nežinia, kur reikia sustoti. Tada kiekvieną teisės atsiskykimą galima teisinti tikslingumu, gailėstingumu ir taip siaurinti teisės viešpatavimo kompetenciją. Svarbiausia, kad tuos atvejus, kai „praktinio naudingumo“ vertybė pakyla virš teisės viršenybės, irgi žino tik tie, kurie turi galutinio sprendimo teisę. Tokia praktika veda į valdžios sureikšminimą ir autoritarizmą, kuris pretenduoja monopolizuoti teisės ir socialinio tikslingumo sampratą, šalina visuomenę nuo teisės suvokimo ir kūrimo, verčia visuomenę iš teisės šaltinio – teisės veikimo objektu. O siaurėjant teisės viršenybės kompetencijai turi nykti ir funkcionuojančios teisinės tvarkos demokratiškumas, teisės mokslo vaidmuo konstruojant teisinę tvarką.

Tikslingumą atsiejus nuo žmogaus teisių kyla klausimas, ką laikyti tikslingumu? Demokratinėje visuomenėje pirmiausia tikslinga tas, kas tarnauja realiai žmogaus teisių apsaugai, nepažeidžiant lygiateisiškumo principo. Jei finansinės ekonominės išlaidos ar kokie kiti sumetimai tampa pagrindiniu tikslingumo kriterijumi, demokratija ima prarasti savo patrauklumą ir net pranašumą prieš kitas valdymo sistemas. Totalitariniai režimai išlaidų požiūriu daugeliu atvejų gali būti ekonomiškesnė ir šiuo požiūriu patrauklesnė santvarka, nes neorganizuojama brangiai kainuojančių referendumų, neužsako irgi brangiai kainuojančių sociologinių apklausų, nestiegia konstitucinių teismų, priimant valstybinius sprendimus negaišta laiko diskusijoms su opozicija ir t.t.

Šiuo teisės pažeminimu socialinių vertybių hierarchijoje vyksta realus, kaip sakytų H. Bermanas, teisės

pajungimas pragmatizmui ir momento naudai. Tokią teisę iš tiesų būtų sunku pavadinti nefragmentiška ir nesubjektyvia. Tai „pulsuojanti teisė“: čia pasirodanti, čia išnykstanti. Kuria konkrečia savo faze tokia teisė konkrečiu atveju pasirodys, sprendžia politinė valia, turinti galutinio sprendimo teisę.

Šitai sugrįžtama prie teisinio pozityvizmo, autoritarizmo ir subjektyvizmo teisėje: nėra teisės kaip visų vienodai suprantamos ir visiems vienodai galiojančios vertybės; yra tik subjektyvioji realybė, kuri kiekvieną kartą gali būti vis kita atsižvelgiant į tai, kaip keisis Konstitucinio Teismo nuostatos ar jo sudėtis. Be to, apibrėžti „socialinį tikslingumą“ dar sunkiau negu teisę. Visa tai didina subjektyviojo veiksnio įtaką teisiniams sprendimams, taip pat ir piktnaudžiavimo juo riziką.

Teisinė sumaištis prieš teisinę sąmonę. Šis subjektyviojo veiksnio kompetencijos plėtimasis teisinėje sistemoje neišvengiamai turi sukelti teisinę sumaištį, kuri neleidžia piliečiams išsiugdyti bent kiek stabilesnę teisinę sąmonę. Piliečiai priversti kiekvienu susidūrimu su teise atveju dairytis ne į teisę, ne į Konstituciją, ne į įstatymą, o į tuos, kurie teisiniuose ginčuose turi galutinio sprendimo teisę. Tokiu atveju teisės kaip bendros vertybės lyg ir nėra, ji vėl tampa atskirų valstybės institucijų nuosavybe. Bet ar tokia padėtis neskatina korupcinių santykių, leidžiančių piliečiui tikėtis patikimiau prognozuoti jam naudingus valstybės institucijų sprendimus?

Bet jei teisė neturi nuoseklumo ir tęstinumo, tai ar ji išvis egzistuoja kaip tam tikra atskira autonomiška socialinė kokybė ir vertybė? Gal teisė – tai tik atskiri valstybės institucijų sprendimai, įvardijami apibendrintu teisės vardu, teisės, kuri faktiškai nevaldo tuos sprendimus? Tai siejasi su JAV sociologine, arba realistine, teisės mokykla: „teisė yra tai, ką daro teisėjas“. Jei kiekvienas teisėjas gali būti vis kitokios teisės šaltinis, tai savo išraiškos forma teisė tėra teismų sprendimų rinkiniai, kurie iš vidaus nėra susieti jokia stabilesne vertybe, o patys teismų sprendimai iš principo neprognozuojami. Teisėjas konkrečioje byloje gali nesiremti tokio tipo byloms nustatytais teisminiais precedentais argumentuodamas, kad jo byla nėra analogiška toms, kurių atžvilgiu priimtas teisminis precedentas.

Bet jei teismų sprendimai daugeliu atvejų neprognozuojami, tai neaiškios turi būti ir pačios žmogaus teisės, nes teismų sprendimų numatymas galimas tik vienu atveju – jei žmogaus teisės ir jų ribos (pareigos) aiškiai formuluojamos. Juk numatyti teismo sprendimą reiškia ne ką kitą, kaip žinoti, ar konkrečiam asmeniui tam tikra teisė priklauso ir ar tam tikri veiksmai ją pažeidžia. Jei negalima aiškiai apibrėžti žmogaus teisės arba jei tą teisę siekiama apibrėžti šalia leidimų ir paliepiamų pusiausvyros ir dėl to painiojamasi tarp „žmogaus teisės absoliučios“ ir „žmogaus teisės santykinės“, tai teisės neaiškumas neišvengiamai suponuos teismo sprendimo subjektyvumą ir nenuspėjamumą, nes tik pačiame teismo procese ginčijamai teisei suteikiamas situacinis apibrėžtumas, kurį vargu ar kas gali iš anksto numatyti. Kurias žmogaus teises reikia laikyti „absoliučiomis“, o kurias „santykinėmis“, irgi žino tik teisėjas. Štai „žmogaus teisė gyventi“, įtvirtinta Lietuvos Res-

publikos Konstitucijoje, iki 1998 m. buvo laikoma santykinė, nes už jos paneigimą buvo numatyta mirties bausmė, o Konstitucinis Teismas, 1998 m. pripažinęs mirties bausmę priešinga Konstitucijai, pripažino šią teisę absoliučia ir taip sukėlė teisės sampratos sumaištį. Kuris diplomuotas teisininkas galėjo nuspėti Konstitucinio Teismo nutarimą, priimtą prieštaraujant ne tik iki tol buvusiai rašytinei teisei reglamentacijai, teismų praktikai, bet ir teisės sampratai, grindžiamai visų teisės subjektų lygiateisiškumu. Be to, teisės gyventi riba slypi pačioje teisėje, kiek kiekviena subjektinė teisė yra leidimų ir paliepiamų vienovė. Bet jei „kai kurios žmogaus teisės absoliučios“, tai jos neišvengiamai turi tapti privilegijomis ir dėl to nepažinios. Tada teisinis iracionalizmas ir agnosticizmas neišvengiami: bet kokio elgesio taisyklė, jei tik ją priims įstatymų leidėjas arba aiškiniu sukurs teismas, bus laikoma teise³.

Bet jei teisė tik „fragmentiška ir subjektyvi“, tai visuomenės teisinės sąmonės tapsmas iš principo tampa problemiškas, nes atsiranda grėsmė prarasti patį tokios sąmonės objektą: lieka neaišku, ką reikia žinoti, kad taptum kvalifikuotu šiuolaikiniu teisės žinovu, kad orientuotumeisi savo teisių apsaugos mechanizmuose? Mat čia reikia pažinti ir išmanyti ne teisę kaip daugiau ar mažiau stabilią ir visus vienodai saistančią vertybę, o atskirus Konstitucinio teismo arba bendrosios kompetencijos teismų sprendimus, kurie kiekvienu atveju gali būti vis kiti esant toms pačioms socialinių santykių situacijoms (Prezidento apkaltos byloje tuos pačius Prezidento veiksmus Konstitucinis Teismas įvertino kaip „šurkštų Konstitucijos pažeidimą“, o Aukščiausiasis Teismas juose išvis neįžvelgė nusikaltimo sudėties. Nepaisant šio prieštaravimo abu šie sprendimai išlika „teise“, nes yra galutiniai ir neskundžiami). Tokioje situacijoje, kol teismas nepriėmė sprendimo, asmuo nežino ir negali žinoti, ar jis elgėsi teisėtai ar neteisėtai, ar jam kuri nors teisė priklauso, ar nepriklauso, ar jis gali tikėtis remdamasis egzistuojančiais įstatymais apginti savo teisę. Todėl kiekvienas tokio teisinio sprendimo pažinimas nebus pakankamas pagrindas vienareikšmiškai prognozuoti kitą teismų sprendimą panašioje situacijoje. Tai sukelia teisinio mąstymo painiavą, susidvejinimą, nesusikalbėjimą, nes, vartojant tą patį terminą „teisė“, skirtingi asmenys gali mąstyti skirtingas elgesio taisykles ir kartu

³ Šiame teisinės sumaišties kontekste neturėtų atrodyti labai keistai paskutinių dienų įvykiai, kai aukštą mokslą baigusi vilnietė apgavikams, pranešusiems neva jos sūnus padarė sunkią autoavariją ir reikia jį išpirkti, sumokėjo 50 tūkst. litų. Tai labai reprezentatyvus faktas, bylojantis, kaip giliai į Lietuvos žmonių sąmonę, o greičiau – į sąmonę yra įleides šaknis manymas, kad nėra teisės, o tik įstatymas, kurį visada galima apeiti, jeigu tik bus sumokėta tam, kas turi galutinio sprendimo teisę tą įstatymą aiškinant ir jį taikant. Jei Konstitucinis Teismas gali pripažinti Konstitucijai prieštaraujančio įstatymo tolesnį galiojimą ignoruojant rašytinį Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo įstatymo tekstą, tai kodėl ši vilnietė negali tikėtis, kad sumokėjęs 50 tūkst. litų jos sūnus, „kaltas“ dėl tariamai padarytos sunkios autoavarijos, išvengs teisinės atsakomybės, jei tik ji sumokės tiems, kurie, aiškindamiesi jos sūnaus „kaltę“ ir jam taikydami įstatymą, turi galutinio sprendimo teisę. Juk svarbu ne ką sako įstatymas ar Konstitucija, o ką sako teisėjas. Kaip čia neprisiminti plačiai žinomos A. Solženycino frazės: „Nebijok įstatymo, bijok teisėjo“.

vienodai manyti, kad elgiasi teisėtai. Ar ne čia slypi viena iš augančio nepasitikėjimo teismais priežasčių?

Ką turėtų studijuoti teisės fakultetų studentai? Nemažiau keblioje situacijoje tada atsiduria ir teisės fakultetų studentai, nes jie nežino, ką jie studijuoja ir ką jiems reikia studijuoti, kad įgytų veiksmingą teisinį išsilavinimą. Ar jie turėtų studijuoti teisę, kaip visiems vienodai privalomą vertybių sistemą, t. y. žinoti, kokia teisė turi būti konkrečioje šalyje ir konkrečiu laikotarpiu, ar aiškintis, kokia teisė yra teismų sprendimuose? Jei priimamas antras variantas, tai išeitų, kad jiems reikia žinoti tik nuolat besikeičiančius valstybės institucijų, pirmiausia – teismų sprendimus, kurie kiekvienu atveju gali būti vis kitokie, priklausantys nuo to, kaip juos veiks nuolat besikeičiantis „socialinis ar politinis tikslingumas“, „politinė konjunkštūra“. Nėra teisės, kuri determinuotų tuos sprendimus, vadovautų nuspėjamam įstatymų aiškinimui ir teiktų pagrindą padoriam piliečiui prognozuoti teismo sprendimą jo byloje. Tuo norima pasakyti, kad teisė kyla ne iš visuomenės, o iš teisėjų valios – kur pozityvioji teisė išsikristalizuoja tik kaip vyraujanti tendencija atsitiktinių reiškinių (šiuo atveju – atsitiktinių teismo sprendimų) gausoje. Tie sprendimai tarsi nesiremia teise, bet jie sukuria teisę. Teismo sprendimas tada yra ne tik pagrindinė teisės išraiškos forma, bet ir pagrindinis teisės šaltinis taip padidinant bendrąją teisės sumaištį.

Dėl panašios tendencijos vyravimo JAV, o neretai ir Vakarų Europos universitetuose studentai dažnai studijuoja ne teisę, o teismų praktiką, kad įgytų gebėjimą ne atpažinti teisę, bet žinoti teismuose priimamų sprendimų procedūras ir atspėti, kaip panašioje situacijoje galbūt pasielgs Konstitucinis Teismas ar bendrosios kompetencijos teismai. Tai permainingos valstybės institucijų valios studijavimas, kitaip sakant, teisės studijos nejučiomis virsta tarsi politikos studijomis, o pati teisė vėlei atimama iš visuomenės ir „perduodama“ išimtinai valstybės institucijų, tik šį kartą – teismų nuosavybėn. Bet jei oficiali teisė yra tik subjektyvi nuomonė tų, kurie turi galutinio sprendimo teisę, tai kiek yra pagrindo laikyti jurisprudenciją mokslu, o ja užsiimančius asmenis – mokslininkais? Gal tokiu atveju teismų sprendimų numatymas greičiau yra ne mokslinio žinojimo, o ekstrasesinės išvalgos arba politinės konjunkštūros svyravimų atpažinimas.

Todėl Amerikoje plintanti vadinamoji sociologinė, arba realistinė, teisės samprata faktiškai yra maskuotas teisinio pozityvizmo tolesnio absoliutinimo recidyvas tik esant tam skirtumui, kad tradiciniai pozityvistai teisės šaltinį buvo griežtai perkėlę į įstatymų leidėjo valią, o „teisiniai realistai“ – į teisėjo valią. Todėl teisė, ką tik buvusi visu tuo, „ką daro įstatymų leidėjas“, pavirto į visa tai, „ką daro teisėjas“. Tai rodo, kad „teisinių realistų“ ir teisinių pozityvistų mąstymas iš esmės yra toks pat: jie vieningai neigia egzistavimą teisės kaip kažko bendro, kas egzistuotų anksčiau įstatymų leidėjo ar teismo valios ir nepriklausytų nuo tos valios, ir skiriasi tik neesminiu klausimu, kurią valstybės instituciją reikėtų pripažinti autentiškesniu teisės kūrimo subjektu. Kadangi teismų sprendimai, aiškinantys ir taikantys įstatymus,

yra galutiniai ir neskundžiami, tai tikraisiais teisės kūrėjais turi tapti ne tauta, ne įstatymų leidėjas, o teismas. Todėl Amerikos visuomenėje ir reiškiamą nuomonę apie besiformuojantį teismų diktatą ir teisminių politinės valdžios uzurpavimą.

Jei teisė lyg ir neturi savyje nieko objektyvaus, kas būtų visiems vienodai reikšminga, o yra tik subjektyvios prigimties reguliavimo įrankis, laisvai konstruojamas suinteresuotų subjektų, turinčių politinės jėgos persvarą, tai apskus ratą vėl grįžtama į tą patį teisinį pozityvizmą ir į jo absoliutinimą, nuo kurio kritikos ką tik buvo pradėta demokratinės teisės kūryba. Bet ar šis sugrįžimas nėra savotiškas posūkis į tą pavojingą taką, jau pramintą totalitarinių režimų, kai buvo manyta, kad „teisė yra visa tai, kas naudinga vokiečių tautai“ arba „kas tarnauja proletariato diktatūrai“?

IŠVADOS

1. Neapibrėžtumas, kuris dėl globalizacijos ir informacinių technologijų apima visas pagrindines socialines kategorijas, persikelia ir į „demokratiją“, ir į jos norminę formą – teisę, naujai sukeldamas šių sąvokų tapatumo krizę. Tai skatina iš naujo permąstyti visą Vakarų demokratijos ir teisinės tradicijos patyrimą atsižvelgiant į radikaliai besikeičiančią Europos ir pasaulio egzistencinę situaciją, kuri konkretizuojasi kaip nauja žmogaus teisių apsaugos situacija.

2. Kriterijus demokratijos tapatumui ir išsiplėtojimo laipsniui pamatuoti yra žmogaus teisės, jų apsaugos ir įgyvendinimo interesai, istoriškai besikeičiantys. Būtent jais besivadovaujanti didelė dalis Vakarų ir Lietuvos visuomenių pripažįsta, kad demokratiją, tą jos formą, kuri figūravo XVIII a. liberalų doktrinos ir XX amžiuje paplito po pasaulį, ištiko krizė; demokratija jau nepajėgianti veiksmingai padėti žmonių daugumai susidoroti su jų kasdienio gyvenimo sunkumais, kad daugeliu atvejų „demokratinė valstybių institucijos reiškia ne žmonių valią“. Be to, demokratija, šalindama vienas grėsmes žmogaus teisėms, kuria naujas; valstybė vis mažiau turi galimybių kontroliuoti kriminalinę agresiją, vykdomą išlaisvinto, bet sunkiai valdomo individo (terorizmas); ekonominis procesas globalizacijos sąlygomis irgi daugeliu atvejų darosi nebevaldomas nacionalinių valstybių.

3. Kadangi demokratija ir teisė – vientisas procesas, autoriai, pripažįstantys demokratijos krizę, turi pripažinti ir teisės krizę: neįmanoma iškreipti demokratijos tikslų, nepažeidžiant, nesuspenduojant teisės imperatyvų, įtvirtinančių tuos tikslus, jų įgyvendinimo procedūras ir priemones.

4. Vakarų teisės tradicijos krizę H. Bermanas įrodinėja tuo, kad teisė tampanti vis fragmentiškesnė, subjektyvesnė, labiau orientuota ne į moralę, o į momentinę naudą, dažnai korporacinei, ji netenkanti sistemiskumo ir tęstinumo; įstatymas vis dažniau susilaukia „visuotinės paniekos“. Tarptautiniu mastu vis dažniau bandoma atsisakyti pagrindinio teisės principo – teisės subjektų lygiateisiškumo. JAV ir jų sąjungininkų veiksmai Irake „įrodinėja“, kad amerikiečių žmogaus teisės svarbesnės

už irakiečių. Karu kovojant su terorizmu, ta kova darosi pavojingesne akcija žmogaus teisėms negu pats terorizmas. Teisės viršenybę siekiama keisti įstatymo viršenybę, kad įstatymas galėtų sankcionuoti ir tokias akcijas, kurių negali sankcionuoti teisė. Plečiamojo aiškinimo kompetencijos didinimas pasiekia ribą, kai tapatumo krizė ištinka net ir imperatyviai suformuluotą įstatymų tekstą, rizikuodama peraugti į valdžių padalijimo principo tapatybės krizę.

5. Teorijos požiūriu visa tai priežastingai gali būti siejama su tendencija grįžti prie pozityvistinės teisės sampratos ir prie jos modernaus varianto – „teisinio realizmo“, kuris siekia vėl „atiduoti“ teisę išimtinai valstybės institucijoms, tik šį kartą teismui: teisė, iki tol buvusi „visu tuo, ką daro įstatymų leidėjas“, dabar verčiama „visu tuo, ką daro teisėjas“. Abiem atvejais atsisakoma pripažinti buvimą teisės kaip visuotinai reikšmingų vertybių sistemos, kuri būtų prieinama ne tik įstatymų leidėjui, teismams, bet ir visuomenei.

6. Teisinis pozityvizmas, apibrėžiantis teisę tik per formaliuosius jos požymius, tampa patogia teisine doktrina pritaikyti teisės sampratą ir jos praktiką prie imperinės politikos ir stambiųjų verslo korporacijų interesų, jų hegemonijos.

LITERATŪRA

1. Žiliukaitė, R.; Ramonaitė, A. ir kt. 2006. *Neatrasta galia. Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus aureus, 2006.
2. Бьюкенен, П. Дж. 2003. *Смерть Запада*. Москва, 2003.
3. *Pasaulinė etika ir pasaulinė atsakomybė. Dvi deklaracijos*. Sudarytojai Hans Küng, Helmut Schmidt. Vilnius, 1999.
4. Фарид, З. 2004. *Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами*. Москва, 2004.
5. Капкен, Ч. 2004. *Закат Америки: уже скоро*. Москва, 2004.
6. Къза, Джульето. 2006. *Война имерий. Восток – Запад. Раздел сфер влияния*. Москва: ЭКСМО, 2006.
7. Castells, M. 2006. *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė, kultūra. 2 dalis: Tapatumo galia*. Vilnius, 2006.
8. Berman, H. J. 1999. *Teisė ir revoliucija*. Vilnius, 1999.
9. *Проект Россия*. 2007. Москва: ЭКСМО, 2007.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucija. 2007 m. vasario 9 d. byla Nr. 06/07“.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ 2006 m. birželio 6 d. byla Nr. 12/06“.

DEMOCRACY AND LAW IN IDENTITY VIEW

Alfonsas Vaišvila *

Mykolas Romeris University

Summary

1. Because of globalization and information technology, indetermination includes all social categories, transfers to “democracy” and to its standard form- law, in the new way creating these two conception crisis. That situation invites to think over again all West democracy knowledge of law, taking into account radically volatizing Europe and world existential situation, which becomes to a new situation in the protection of human rights.

2. Criterion of democracy identity and expansion degree “to substantiate” is human rights, their protection and implementation interests, historically volatizing. Following it, large part of West and Lithuanian societies accept democracy, that part of it (figured in XVIII century liberal doctrines and in XX century spread all over the world) visited crisis; democracy now is not able effectively help people manage casual troubles and in many cases “democratic states institutions means not human will”. Moreover, democracy, eliminating one threat to human right, creates a new one at the same time. State has fewer possibilities to control criminal aggression of released person; in globalization, national states usually can not control economical process.

3. Democracy and law- solid process. In that way, authors of democracy crisis, have to admit and law crisis as well: because it is not possible to distort the purposes of democracy, not prejudicing, not suspending imperatives of law (fixating purposes and their implementation procedures).

4. In theory all this could be causally related to tendency go back next to positive law conception, moreover- to modern version “ legal realism”, which reaches “to give” a right only to government institutions, but this time to court: law theretofore was ”all, that legislative power do” and now “all that can do judge”. In both cases is trying to refuse law as globally significant and not depending from government will existing valuables system, which can be easily reached not only by legislator, courts, but as well and society.

5. Legal positivism, describing law only through formal it marks, becomes best legal doctrine adjust law conception and its practice to imperial policy and grand business corporations’ interests, their hegemony.

Main conceptions: development of democracy, crisis of democracy identity, law crisis, legal nihilism, Constitutional court ambit, expanded law text interpretation, legal conscious and its object inside.

* Prof. habil.dr. Alfonsas Vaišvila is the head and professor in department of philosophy of law.